

רשת
שיעורי
תורה

היכלי תורה

ערב חג הסוכות י"ד תשרי תשס"ז • דף היומי בבלי: סוכה דף ל"ד ירושלמי: חלה כ"א

נושאי הדף בעלון:

ביתך על הלולב ומצא שהדס או ערבה היו הפוכים (סוכה ל"ד)

ס

דברי שבח וברכה בהזכרת שם צדיק (סוכה ל"ה)

ס

נטילת אתרוג שאכלו ממנו עכברים ואכילה מפרי שנקרוהו עכברים (סוכה ל"ו)

ס

תלישת פירות ממחומר על ידי השניים (סוכה ל"ז)

ס

דין שומע כעונה אם הוא כעונה בפה ממש לנדרים, הפסק בתפילה וברכת התורה (סוכה ל"ח)

ס

דרך אחיזת הלולב והאתרוג בשעת הברכה (סוכה ל"ט)

ס

קדושת שביעית בלולים והדסים בזמניהם (סוכה מ')

ס

והשואל ב"היכלי תורה":

מבחר מאמרים בענייני סוכה וארבעת המינים:

- ★ לולב בימין ואתרוג משמאל
- ★ בעת אמירת ההושענות
- ★ שתית קפה לפני נטילת לולב
- ★ נטילת לולב בזמן הזה על יד הכותל המערבי
- ★ מצוות ד' המינים במינים שגדלו בירושלים
- ★ חיבור האתרוג עם הלולב
- ★ אתרוג קטן שבתוך ימי החג
- ★ הצטמק ונקטן משיעורו
- ★ אתרוגים הגדלים באמריקה
- ★ ניקוד קריאת 'אני והו הושיעה נא'
- ★ תשלום על ד' המינים אחרי סוכות
- ★ דין אתרוגים שהיו תחת המיטה
- ★ האם חול המועד נקרא יו"ט

"ולקחתם לכם..."

במדרש תנחומא דרשו (אמור כ"ב) על הפסוק "ולקחתם לכם ביום הראשון" וכי יום ראשון הוא? אלא ראשון לחשבון עוונות.

ונשאלת השאלה מה פירוש המילים "לחשבון" עוונות הלא היה למדרש לכתוב "לעשיית" עוונות?!

שאלה נוספת נשאלת על הנאמר בדף היומי של השבוע (סוכה דף ל"ח). שכשהיה רב אחא בר יעקב מנענע את הלולב אמר "דין גירא בעינא דשיטנא" (אלו הם חיצים בעיני השטן) וביאר רש"י הק' שזה מפני שישראל מהדרים ביותר במצוות לולב, ונשאלת השאלה מאי שנא מתפילין שגם בה ישראל מהדרים ביותר?!

ותירץ רבנו הכהן סופר (בדרשותיו לסוכות) שבארבעת המינים האתרוג (שיש בו טעם וריח) דומה לצדיקים גמורים, הלולב וההדס לבינוניים, והערבה כנגד הרשעים הגמורים, וע"י שאוגדים את כל ארבעת המינים מכפרים אלו על אלו.

ואילו בנוח נאמר "צדיק תמים היה בדורותיו" ודרשו מכך שבדורו היה צדיק, ואילו בדורו של אברהם אבינו לא היה נחשב לצדיק כלל. ונמצאנו למדים, כי האדם נמדד לא רק לפי מעשיו אלא גם לפי התנהלות אנשי דורו וסביבתו.

וממילא, יצר הרע שמפתה את האדם בכל ימות השנה לחטא, מגיע לסוכות ורואה את ארבעת המינים מאוגדים, ממילא מתחרט הוא על שהצליח לפתות את הרשעים ולהביאם לדרגה של "ערבה" כיון שבגלל גודל רשעותם, הם הופכים את הבינוניים (ההדס והערבה) לצדיקים, כי אילו היו רק הצדיקים הגמורים (האתרוג) והבינוניים (ההדס והלולב) היו נחשבים הבינוניים לרשעים אל מול האתרוג, ורק "בזכות" רשעותו של ה'ערבה' הופכים הבינוניים לצדיקים.

וממילא מתורצים כל הקושיות. כי מצוות ד' המינים נחשבת לחיצים ולצנינים בעיני השטן על ש'בזכותו' הופכים הבינוניים לדרגת צדיקים, וכן 'ובן מדוע כותב המדרש "לחשבון" עוונות, כי על ידי "לחשבון" עבירות הרשעים הופכים גם הבינוניים לצדיקים.

הגיליון הבא יופץ אי"ה ביום חמישי של חוהמ"ס

(החומר הוכן לפני חוה"מ)

העלון יו"ל ע"י הערכז העולמי להפצת הדף היומי
"זכרון פשה" טל': 02-5377604

העלון מופץ בלמעלה מ-10,000 תיבות דוא"ל ע"י
רשת "היכלי תורה": 03-5422711 פקס: 1599-55-30-55
דוא"ל: tora10@nana.co.il
להצטרפות לקבלת העלון נא לשלוח אמייל לכתובת הנ"ל.

קליעה
למטרה
קלוגמן
משרד פרסום

קבלת כל סוגי המודעות

מוסדות משפחתיות, מאורסים
אבל, עיסקיות ועוד
לעיתונות החרדית במחירי העיתון

רח' אור שמח 22, בית שמש
טל: 057-3157777 נייד: 02-9927777

יום שישי י"ז תשרי

סוכה ל"ד

בירך על הלולב ומצא שהדס או ערבה היו הפוכים

כתב בארחות חיים (הל' לולב אות כב) שמעשה היה ברבינו משולם שנטל הלולב ביום טוב ראשון ובירך עליו, ואחר כך הסתכל בו ולא מצא בו ערבה, וחזר והניח ערבה בלולב ונטלו יחד עם האתרוג ובירך על נטילת ערבה ושהחיינו משום הערבה. שאף על פי שיצא חובת נטילת לולב והדס ואתרוג אף שלא נטלם עם הערבה ועכשיו לא היה צריך ליטול אלא את הערבה בלבד, מכל מקום מצוה מן המובחר ליטול כל ארבעת המינים בבת אחת. והובאו דבריו בבית יוסף (סי' תרנא).

וכתב בדרישה (שם ס"ק א) שהוא הדין אם בירך ואחר כך מצא את ההדס מהופך שחזר ומברך, שהרי אינו יוצא ידי חובתו בארבעת המינים אלא כדרך גדילתו, וכן כתבו באליה רבה (שם ס"ק לה) ובחיי אדם (כלל קמח ס"ד). וכתב בשו"ת בית דוד (או"ח סי' תנה) שגם אם בהדס יוצאים ידי חובה בהדס אחד כיון שבתורה הוזכר ההדס בלשון יחיד שנאמר (ויקרא כג ז) ענף עץ עבת, בערבה לכל הדעות צריך שתי ערבות כפשט לשון הפסוק וערבי נחל שהוא לשון רבים, ואם נטל ערבה אחת צריך לחזור וליטול ולברך, ולפי זה כתב שהמעשה שהיה ברבינו משולם שמצא אחר הברכה שלא היתה ערבה כלל לאו דוקא אלא שכך היה המעשה, והוא הדין שאם היתה נמצאת בו רק ערבה אחת שגם כן היה חוזר ונטל את הלולב עם שתי ערבות.

והר"ן בסוגייתו הביא דעת הרמב"ן שכתב שההלכה היא כרבי עקיבא בסוגייתו שאמר שכשם שלולב אחד ואתרוג אחד כך הדס אחד וערבה אחת, וכן כתב הרמב"ן (ויקרא כג ז) שפשוטו של מקרא הוא שנקח לנו פרי עץ הדר וכפות תמרים וענף אחד מעץ עבות וענף אחד מערבי נחל, אחד מכל מין, שההלכה כרבי עקיבא שאמר כשם שלולב אחד ואתרוג אחד כך הדס אחד וערבה אחת. וכן כתבו הראב"ן (סוכה דף קפ ע"ג) והראב"י (ח"ב הל' לולב סי' תרסט) ובאור זרוע (ח"ב סי' שח) והמרדכי (סוכה פ"ג סי' תשמט) והריטב"א (ד"ה מאי טעמא) ועוד ראשונים.

ואף שדעת הרמב"ם (לולב פ"ז ה"ז) היא שההלכה כרבי ישמעאל בסוגייתו שצריך שלשה הדסים ושתי ערבות וכן פסקו הטוש"ע (סי' תרנא ס"ב) כר' ישמעאל, מכל מקום כתב החיד"א (שו"ת יוסף אומץ סי' ב) שכיון שיש מהראשונים שפסקו שהלכה כרבי עקיבא שדי בערבה אחת ובהדס אחד לכן אין לחזור ולברך, אלא צריך לחזור וליטול בלי ברכה שספק ברכות להקל. וכן כתב בבכורי יעקב (סי' תרנא סק"ב).

ובשו"ת כנסת הגדולה (או"ח סי' מז) האריך לדון בנידון זה מחמת מעשה שבא לפניו שכל הקהל בירכו על הלולב של השליח צבור ביום טוב ראשון, ושוב ראו שלא היו שם אלא שני בדי הדס, וחלק מהחכמים אמרו שכבר יצאו ידי חובתם כשיטת הריטב"א וכל הראשונים הנ"ל, ויש שאמרו שיש לחזור וליטול בברכה, והאריך בזה הכנסת הגדולה והעלה שצריך לחזור וליטול הלולב בשלשה בדי הדס לצאת ידי חובת כל הפוסקים, אבל לא יברכו משום ספק ברכה לבטלה וספק ברכות להקל.

המשך (סוכה דף ל"ה)

ובספר אבן ספיר (ח"א סוף פרק כב) העיד שעוד בזמנו היה נהוג בארץ תימן שכשמוזכרים שם אדם חשוב אומרים "עליו השלום", ובספר מקור ברוך (פכ"ה ס"א) דן בטעם הדבר שאין מנהגינו כן ואיננו אומרים ברכת עליו השלום אלא על מי שאינו בארץ החיים.

יום שב"ק ט"ו תשרי

סוכה ל"ה

דברי שבח וברכה בהזכרת שם צדיק

כתב בספר דברי שלום (ח"ג סי' לה) ששני הלכות יש בנוגע להזכרת שמו של הצדיק הנלמדים ממה שנאמר (משלי י ז) זכר צדיק לברכה, א. להודיע את צדקתו ושבחו של הצדיק וכמו שמצאנו אצל נח שכשהזכירה אותו התורה הזכירה שהיה צדיק תמים, ולכן צריך להזכיר את שבח הצדיק כשמוזכרים את שמו. ב. לברך את הצדיק וכמו שבירך ה' את אברהם בשעה שהזכיר את שמו, הרי לנו שיש להזכיר ברכה לצדיק כשמוזכרים שמו.

וביאר בזה מה שאמר רב חסדא בסוגייתו שדבר זה רבנו הגדול אמרו המקום יהיה בעזרו, שכשהזכיר רב חסדא את דברי רבו רב הזכיר את שבחו ואמר רבנו הגדול, וברכו ואמר המקום יהיה בעזרו. וזהו המקור למה שנוהגים להוסיף תואר לפני שם של אדם צדיק כגון הרב, ואחרי הזכרת שמו לברכו ולומר שליט"א או זצ"ל. ודרכם של הראשונים היה להזכיר אחר שם של חכם תיבת שיחי' או יצ"ו (ישמרו צורינו ויקיימנו), ומי שלא הוסיפו עליו ברכה זו היה הדבר לאות שמתכוונים לקללו. וכן כתב בשו"ת מהר"י מינץ (סי' יג) בדבריו על מהר"י פולק שהתנגדו גדולי הדור באשכנז למעשיו שעשה בפרשת המיאון של סוליקא אחות אשתו, שלימד אותה למאן נגד תקנת הגאון מהר"ר מנחם מרזבורק ז"ל שתיקן שבזמנינו לא יעשו מיאון, וכתב מהר"י מינץ שממה שרבו של מהר"י פולק, רבי יעקב מרגליות הזכיר את שמו של מהר"י פולק ולא הזכיר אצל שמו לא יצ"ו ולא שיחי' כנהוג, נראה שנתן עליו שמתא ונידוי.

אך הגאון ר' ישעיה פיק בהקדמתו לפירוש שאילת שלום על השאילתות כתב התנצלות על שבכדי להקל על הוצאות הדפוס לא כתב תיבת ז"ל או זצ"ל אחרי הזכרת שמותיהם של תלמידי חכמים שהביא בספרו, וכתב שתמך יתדותיו על דברי הספר חסידים (סי' תשמה וסי' תתקפ) שכתב שאין צריכים לומר זכר צדיק לברכה כשמוזכרים דבר תורה משמו של תלמיד חכם, כמו שאין אומרים זכר צדיק לברכה אחרי שמוזכרים את שמו של משה רבינו או אהרן הכהן. וכתב ר' ישעיה פיק שכן אנו מוצאים שרש"י ותוספות כשהביאו שמותיהם של הראשונים כמעט ולא כתבו עליהם ז"ל או זצ"ל, וכן הסמ"ג והש"ך והסמ"ע והט"ז והמגן אברהם אינם מזכירים כמעט ז"ל או זצ"ל, וסומכים הם על דברי הספר חסידים (אך ראה כנסת הגדולה יו"ד סי' ר"מ הגהת הטור אות כה שתמה על דברי הספר חסידים וצדד כמה צדיקים ליישב דבריו, והחיד"א בהגותו לספר חסידים סי' תתקפ כתב שדבריו אינם מספיקים וכאשר יראה המעיין).

אמנם נחלקו הפוסקים אם ברכה זו שהוזכרה בסוגייתו היא ברכה שמברכים על צדיק בעוד בחיים או שמברכים אותה אחר מותו. שהב"ח בסוגייתו הגיה וכתב שאין לגרוס אמר ליה רבא לרב חסדא שאמר על רב המקום יהיה בעזרו, אלא אמר רבא, וכך כתב בערוך לנר בסוגייתו. וטעמם הוא כיון שהם נקטו שברכת המקום יהיה בעזרו אינה שייכת אלא באדם חי שיש לבקש שיהיה המקום בעזרו בפעולותיו, ואינה שייכת באדם שנסתלק מהעולם, וכיון שרבא נולד ביום שנפטר רב יהודה שהיה תלמידו של רב נמצא שלא היה רבא חי בזמן שהיה רב חי, ולא היה יכול לדבר אל רב חסדא כשרב חסדא אמר על רב המקום יהיה בעזרו ששייך היה לומר כן רק בחי' רב. אמנם בדברי הרא"ה בסוגייתו מבואר שאמירת המקום יהיה בעזרו שייכת גם לאחר מיתה והיא כעין אמירת זצ"ל, ולפי זה מיושבת גירסתו בגמרא שרבא דיבר עם רב חסדא בזמן שרב חסדא אמר על רב המקום יהיה בעזרו, כיון שבאמת היה הדבר אחר פטירת רב ואף על פי כן שייך היה לומר עליו שהמקום יהיה בעזרו, והיינו לענין שתיפסק הלכה כמותו. והעירו מהאחרונים שלפלא הוא הדבר שהערוך לנר עצמו כותב בשו"ת בנין ציון (ח"א סי' יד) לשון המקום יהיה בעזרו על החתם סופר בשנת תרי"ג, והדבר היה הרבה אחר פטירת החתם סופר שנפטר בשנת ת"ר (שם בצלאל סי' יג), שלא כדבריו בסוגייתו שאין ברכת המקום יהיה בעזרו שייכת אלא מחיים.

המשך

נטילת אתרוג שאכלו מחנו עכברים ואכילה מפרי שנקרוהו עכברים

כתב בספר לקט יושר (יו"ד עמוד ו) שמורו בעל תרומת הדשן לא רצה לאכול מחתיכת בשר שאכל ממנו חתול, וכן ככר ופשטידא. וחתיכת בשר יבש שאכל ממנה עכבר לא היה מאכיל לבניו ואפילו אם היה הככר גדול. אבל דגים הנקרשים, אם אכל עכבר מחתיכה זו לא נמנע מאכול מחתיכה אחרת. ומבואר בדבריו שנקט שמה שאמרו (הוריות יג:) שמי שאוכל ממאכל שאכלו ממנו חתול או עכבר קשה דבר זה לשכחה, אין מדובר דווקא במי שאוכל מאותו מקום שאכל ממנו החתול או העכבר, אלא את כל הכיכר אין לאכול ורק בחתיכות אחרות אין חשש.

וכן כתב בספר יוסף אומץ (בדפ"ח עמ' רעג), שמה שאכל עכבר וחתול ממנו שרגילים לחתוך מקום נשיכתו ולאכול השאר, לא ידע אם הוא קבלה מקדמונים שדבר זה מועיל גם לענין שלא תהיה האכילה קשה לשכחה, או שאין חותכים אלא מחמת נקיות שמאוס עליהם לאכול ממקום אכילת העכבר, ואינם רוצים לעשות תיקון ללימוד. לכן כתב ששומר תורתו ירחק מכל החתיכה שאכל העכבר או חתול ממנה. וכן כתב בשו"ת דברי חיים (ח"ב יו"ד סי' ט) שלפי פשטות הסוגיא נראה שכל המאכל מביא לידי שכחה, וכן כתב בספר ילקוט אברהם (יו"ד סי' קצז ס"ק מה).

אך בהשמטות לספר ילקוט אברהם (עמ' קכד) הביא בשם ספר מילי דחסידותא שכתב שמאכל שאכלו ממנו עכברים אין צריך לחשוש מלאכול את כל המאכל, ורק מקום אכילת העכבר צריך להימנע מלאכול. והביא ראיה לדבריו מהמבואר בסוגייתנו שאמר רב שאתרוג שנקבוהו עכברים אין זה הדר, והקשו שהרי רבי חנינא היה אוכל מקצת מהאתרוג ואחר כך היה יוצא בו ידי חובתו. וקשה איך יכולים לצאת חובת אתרוג באתרוג שאכלו ממנו עכברים, שהרי מאחר ואין לאכול ממנו דינו כדין אתרוג שאינו ראוי לאכילה שאין יוצאים בו חובת אתרוג. ומוכח מכאן שגם אתרוג שאכלו ממנו עכברים אין לאכול רק במקום אכילת העכבר, אבל את שאר האתרוג יכולים לאכול, ולכן גם אתרוג שאכלו ממנו עכברים עדיין ראוי חלקו לאכילה ולכן יוצאים בו חובת אתרוג. וכן כתב בשו"ת דברי מלכיאל (ח"ד סי' א) בביאור סוגייתנו. וכן כתב בשו"ת מילי דאבות (ח"ה יו"ד סי' ח) שאין צריך להקפיד אלא רק על מה שנשאר מאכילת פיו של החתול או העכבר, אבל אם קולף את מקום נשיכתו ואוכל מהנשאר, ודאי שאין בו משום שכחה, וכתב שהוא מעשים בכל יום שמעולם לא שמענו שהעולם נזהרים שלא לאכול עוד מהככר כלל, ועכברים רבים אוכלים מן הקמח ואף על פי כן אופים משאר הקמח לחם.

אך בשו"ת עין יצחק (או"ח ר"ס כד) צידד לומר שיתכן לומר שגם דבר האסור כולו באכילה אם אין איסורו מצד עצמו אלא מחמת רוח רעה וכיוצא בזה יכולים לצאת בו חובת אתרוג (וראה שם שחזר בו מסברא זו, וראה עוד שו"ת בנין עולם סי' לב והגהות חשק שלמה סוכה מט:), ולפי דבריו אין ראיה מסוגייתנו שיכולים לאכול את שאר האתרוג ויתכן שאין הוא ראוי לאכילה כיון שכולו קשה לשכחה ומכל מקום כשר הוא למצוות לולב.

תלישת פירות ממחומר על ידי השיניים

כתב בספר בכור שור (שבת עג) שבעיר מגוריו היה אדם שיצא בכל שבת לפרדסים כדי להזהיר את עמי הארץ לבל יתלשו פירות בפייהם, וכתב בבכור שור שכן ראוי בכל מקום למנות אנשים על זה, עד שישתקע הדבר ולא יעשה כן בישראל. שבימיו של הבכור שור היה מנהגם של עמי הארץ לתלוש פירות מהמחומר בפייהם וטענו שאין איסור לתלוש פרי בשיניים בשבת, כיון שתלישה שלא כדרך היא, ובטלה דעתו אצל כל אדם (ראה שו"ת הר הכרמל או"ח סי' כג).

רש"י בסוגייתנו כותב שהטעם שאסור להריח באתרוג מחומר לאילן כיון שעומד הוא לאכילה, שיש לחוש שמא יבא לתלוש, וכתב רש"י (ד"ה אבל) שגם אם יאכל את האתרוג במחומר אין לך תולש גדול מזה. ואף שבמנחות (ע.) מבואר שהאוכל פרי במחומר ואינו תולשו כלל בטלה דעתו אצל כל אדם ואין זו תלישה, צריך לחלק ולומר שהאכילה במחומר בלי לתלוש כלל מעשה משונה הוא והעושה כן בטלה דעתו אצל כל אדם, וכוונת רש"י בסוגייתנו אינה למי שאוכל במחומר אלא למי שתולש את הפרי בשיניו ומעשה זה אינו משונה כל כך ולא בטלה דעתו אצל כל אדם ולכן אין לך תולש גדול מזה. ובשו"ת הר הכרמל (שם) כתב שאף אכילה במחומר אינה מעשה משונה ובכלל תולש היא, ומזה שאמרו במנחות שהאוכל במחומר בטלה דעתו אצל כל אדם אין מדובר שם אלא במי שגוחן על הארץ כדי לאכול במחומר, ומעשה זה מעשה משונה הוא ורק הוא בטלה דעתו אצל כל אדם.

אמנם נחלקו הפוסקים אם תלישה בפה יש בה איסור מן התורה או רק מדרבנן, ונפקא מינה לחולה שצריך לתלוש עבורו פרי, שאם תלישה בפה אין בה אלא איסור מדרבנן ראוי לתלוש את הפרי בפה כדי שלא לעבור על איסור מן התורה אלא מדרבנן, אך אם גם בתלישה בפה יש איסור מדאורייתא אין חילוק אם יתלשו עבור החולה בפה או בידים.

ובספר בכור שור (שם) נקט שחיוב תלישה בתולש בפה הוא מן התורה, וכפשטות דברי רש"י בסוגייתנו שכתב שאין לך תולש גדול מזה.

אך במגן אברהם (סי' שלו ס"ק יא) הסתפק בזה וצידד לומר שאין כוונת רש"י בדווקא ואין בדבר איסור אלא מדרבנן, ובספר שלחן עצי שיטים (דיני הקוצר ס"ג) פסק בפשיטות שהנושך בפיו פטור אבל אסור, וכן כתב בשו"ע הרב (סי' שלו סט"ז).

וכתב בשו"ת רב פעלים (ח"א או"ח סי' כ) שכיון שנחלקו הפוסקים בדבר אם האיסור הוא מן התורה או מדרבנן, אם כן בחולה שיש בו סכנה שמותר לעבור גם על איסור דאורייתא כדי להצילו עדיף לתלוש בפה שיש פוסקים שסוברים שאין בו איסור אלא מדרבנן ולא לתלוש ביד שהוא לכל הדעות מדאורייתא, אך לצורך חולה שאין בו סכנה שלא הותר לעבור אלא על איסורים דרבנן ולא על איסורים דאורייתא, אין להתיר לתלוש עבורו בפה, כיון שיש פוסקים הסוברים שיש איסור מן התורה בזה (וראה עוד שו"ת יוסף אומץ סי' עז).

יום שלישי ו"ה תשרי

סוכה ל"ח

דין שומע כעונה אם הוא כעונה בפה ממש לנדרים, הפסק בתפילה וברכת התורה

בסוגייתנו מבואר כלל גדול בכל התורה כולה שהשומע כעונה, ולמדו כן ממה ששפן סופר המלך יאשיהו קרא לפניו תוכחות מספר התורה, והנביא החשיב כאילו יאשיהו קרא בעצמו, מדין שומע כעונה. וכמה דינים יוצאים מהלכה זו, כגון שאדם המחוייב בברכה יכול לצאת ידי חובה בשמיעתה מחבירו כשהלה מתכוון להוציאו ידי חובתו והוא מתכוין לצאת.

ונחלקו הראשונים אם דין שומע כעונה מועיל גם לענין נדרים, כגון שליח ציבור שהחרים חרם במעמד אנשי העיר ואחד מהם שמע את החרם ונתכוין שיעלה גם עבורו אך לא ענה אחריו אמן, אם נחשב הדבר כאילו נדר הוא בעצמו או לאו. דעת הראב"ד היא שגם לענין נדרים דיין שומע כעונה ונחשב כאילו ביטא את הנדר בשפתיו גם אם לא אמר אמן, אך דעת הרמב"ן שנדרים ושבועות אינם חלים אלא באמירה ממש שנאמר (ויקרא ה ד) לבטא בשפתים, ואין מועיל בזה דין שומע כעונה (הובאו בבית יוסף יו"ד סי' רכח ד"ה וכתב בתשובה, וכן ביאר במחלוקתם בשו"ת נודע ביהודה קמא יו"ד סי' סז).

וכתב הצ"ח (ברכות כא:) שמחלוקת זו תלויה במחלוקת רש"י ותוספות בסוגייתנו בגדר דין שומע כעונה, שרש"י (ד"ה הוא) כתב שמכאן נלמוד למתפללים בצבור ושליח צבור אומר קדיש או יהא שמה רבא, שישתקו בתפלתם וישמעו בכוונה והרי הן כעונים, וכשיגמור הקדושה יחזרו לתפלתם. והתוספות (ד"ה שמע) חלקו עליו וכתבו שאם היה שותק היתה שמיעתו הפסק בתפלתו מדין שומע כעונה, ולכן אסור להפסיק בתפילתו ולשמוע מהש"צ ולהתכוין לצאת כיון שאם יעשה כן יהיה זה הפסק בתפילתו (וראה מה שכתב ביושב קושיהם בשו"ת לבושי יו"ט או"ח סי' ב).

וכתב הצ"ח שמחלוקת זו ומחלוקת הראב"ד והרמב"ן מחלוקת אחת היא, שנחלקו בגדר דין שומע כעונה אם הוא כאומר בפיו ממש או שרק יוצא ידי חובתו כאילו אמר אבל אינו נחשב כמבטא בשפתיו ממש, שדעת התוספות היא כדעת הראב"ד שבדין שומע כעונה הרי הוא כמבטא בשפתיו ממש ולכן מועיל דין זה גם לענין נדרים שצריך בהם ביטוי שפתים, ולכן נחשב הדבר להפסק בתפילתו כאילו הפסיק בדיבור בשפתיו. אך דעת רש"י היא כדעת הרמב"ן שאינו נחשב כמבטא בשפתיו אלא רק יוצא ידי חובתו כאילו אמר בפיו, ולכן אינו מועיל לענין נדרים שצריך בהם ביטוי שפתים, ואינו נחשב להפסק בתפילה אף שיוצא ידי חובתו. ולפי דרכו נמצא שלהלכה נפסק שהשומע אינו נחשב כאומר ממש (או"ח סי' קד ס"ז) ומשנה ברורה שם ס"ק כח, ואדם העומד בתפילת שמונה עשרה ושומע את הקהל אומרים קדיש או קדושה, ישתוק ויכוין למה שאומר הש"צ, ויהא כעונה. ובזה ביאר הצ"ח גם מה שכתבו הפוסקים באדם המסופק אם הוא חייב בברכה, שישמע הברכה מחבירו המברך ברכה זו ויצא ידי חובה מדין שומע כעונה (מגן אברהם סי' קעד ס"ק טו ועוד), ויש להקשות כיצד יכול הוא לשמוע הברכה מחבירו, והרי להצד שאינו חייב בברכה נחשבת שמיעתו כעונה ומברך ברכה לבטלה. אך להלכה דקיי"ל כדעת הסוברים שאין שומע כעונה נידון כאילו ענה בפיו אלא רק יכול לצאת ידי חובתו כאילו ענה בפיו, אתי שפיר שאינו נחשב כהוציא ברכה לבטלה מפיו גם אם אינו חייב בברכה. (ועיי' הגהות הגרע"א על הצ"ח שם שכתב שגם בלאו הכי אם מכוין לצאת ידי חובה רק אם חייב בברכה אין חשש ברכה לבטלה).

יום רביעי ו"ט תשרי

סוכה ל"ט

דרך אחיזת הלולב והאתרוג בשעת הברכה

בגמרא מבואר שמצוה לברך לפני נטילת לולב שכל המצוות מברך עליהם עובר לעשייתם והיינו לפני עשייתם. וכתבו התוספות (ד"ה עובר) שלפי זה צריך לברך על הלולב לפני שנוטלים אותו, כיון שמשעה שמגביהים אותו יוצאים כבר ידי חובה ואם יברכו אחרי שהגביהו אותו לא תהיה הברכה לפני נטילתו. אך כתבו שלא ידך גיסא אי אפשר לברך לברך על הלולב כשהוא עדיין בכלי כיון שאי אפשר לברך על המצוה כשהיא עדיין לא מזומנת בידו לעשותה. ועל כן כתבו התוספות כמה אופנים לברך באופן שגם לא תהיה הברכה לפני שהמצוה מזומנת בידו וגם לא תהיה אחרי שסיים כבר את המצוה: א. שיברך כשיטול את הלולב לפני שיטול את האתרוג, ב. שיברך אחר שיטול את שניהם אך יטול אחד מהם הפוך שאז אין יוצא בנטילה זו ידי חובה, ג. שיטול את שניהם כדרכם אך יכוין שלא לצאת בו עד אחרי הברכה, ד. שכיון שלא נגמרה המצוה עד אחר הנענוע יכולים עדיין לברך גם אחרי שהגביהו את הלולב והאתרוג כדרכם. ובשו"ע (או"ח סי' תרנא ס"ה) פסק שיברך קודם שיטול האתרוג כדי שיברך עובר לעשייתו או יהפוך האתרוג. ובמשנה ברורה (ס"ק כה) הביא גם העצה לכיון שלא לצאת עד אחר הברכה, וכתב בשם הגר"א שהיא העצה המוכחשת מכולם. ועוד כתב (ס"ק כז) שאם שכח לברך קודם לקיחה מברך אחר כך כיון שגם הנענוע הוא מן המצוה.

ולמעשה כתב בדרכי חיים ושלום (אות תשעה) שהזהיר הרה"ק ממונקאטש שלא להפוך האתרוג כלל אלא לקחת מתחילה הלולב בלבד בימינו ובגמרא הברכה לקחת את האתרוג בשמאלו. וכן כתב גם במנהגי ספינקא (עמ' נא) והזהיר גם כן שלא להפוך את האתרוג, ובשו"ת דברי מרדכי (סי' נז) כתב שמנהג זה הוא המשובח ביותר והובאו דבריו בארחות חיים (ספינקא סי' תרנא ס"ק יז), וכן כתב במנהגי מהר"א קלוזנר (עמ' מח) שעיקר מצות ברכת הלולב היא שיתחיל ליטול את הלולב קודם שיטול את האתרוג כדי שיהיה עובר לעשייתו. ובאוצר החיים (אות רנו) כתב שהדברי חיים היה נוטל את הלולב בימינו והאתרוג בשמאלו וידיו מפורדות זו מזו והיה מברך, ואחר כך היה מקרב ידייו זו לזו ומנענע. אך מנהג הרבה קהילות אחרות ליטול את האתרוג במהופך בשעת הברכה (חיים וברכה אות רלא). ובארחות רבינו (ח"ב עמ' רפט) כתב שהחזון איש היה נוהג כמנהג הגר"א ליטול את שניהם ולכוין שלא לצאת בנטילה עד אחר הברכה, אך הגריי"ק היה נוטל את האתרוג במהופך וכדברי הט"ז (סי' תרנא ס"ק ה) שכתב שיש לחוש שמא ישכח לכיון שלא לצאת כיון שאין עושים פעולה המזכירה שלא לכיון.

והנה בדרשות ר"י אבן שועיב (דרשה ליום ראשון דסוכות ד"ה וענין הנטילה) כתב, שמעתי שיש לאדם להקדים נטילת האתרוג בשמאל ואחר כך לולב בימין וכשמניחו או נותנו נותן הלולב תחלה ואחר כך האתרוג, כענין התפילין שמניחים תחילה תפילין של יד ואחר כך של ראש וכשחולצים חולצים של ראש ואחר כך של יד, וכן הקדים הכתוב פרי עץ הדר ואחר כך כפות תמרים וערבי נחל וכו', ואם כך כמו שאמרו חז"ל לענין תפילין שכיון שנאמר בהם (דברים ו ח) והיו לאות על ירך, ודרשו (מנחות לו.) שכל זמן שיהיו הטוטפות בין עיניך יהיו שנים, וכן כל זמן שהלולב בימין יהיו שניהם שוים וקדושתם גדולה כל זמן מצותן. והביאו במטה משה (סי' תתקכח) ומשם העתיקו במגן אברהם (סי' תרנא ס"ק ח), וכתב בשם השל"ה שלכן לא יתנו לחבירו בידו אלא יניחו ויתן לחבירו האתרוג כדי שיוכל הוא להניח את הלולב קודם וחבירו יוכל ליטול את האתרוג קודם. וכן כתב בסידור האר"י חמדת ישראל.

יום חמישי כ' תשרי

סוכה מ'

קדושת שביעית

בלולים והדסים בזמנינו

בסוגייתנו מבואר שאין קדושת שביעית נוהגת אלא בדברים המיועדים להנאה כזו שהנאתם וביעורם שוים ובאים כאחד, כיון שנלמדו כל ההנאות מאכילה המפורשת בתורה, וכשם שבאכילה ההנאה והביעור שוים ובאים יחד כך כל שהנאתו וביעורו שוים יש בו קדושת שביעית, והם אכילה ושתיה והדלקתם הנר. אבל עצים העומדים להסקה אין בהם קדושת שביעית, כיון שבהסקה אין ההנאה והביעור באים יחד, שההנאה מהעצים היא אחר שכבר נתבערו ונעשו גחלים. ולפי זה הקשו בגמרא על המבואר במשנתנו שקדושת שביעית נוהגת בלולב, והרי ההנאה מהלולב אינה באה יחד עם ביעורו ואם כן אין קדושת שביעית נוהגת בו. ותירצו בגמרא שעיקר ההנאה מהלולב היא לכבד בו את הבית והיא שעת ביעורו וקלקולו כאחד, ולכן דומה הנאתו להנאת אכילה וקדושת שביעית נוהגת בו.

ודן לפי זה במשנת יוסף אם בזמנינו יש קדושת שביעית בלולב, כיון שבזמנינו אין נוהגים לכבד את הבית בלולים אלא במטאטאים המיוחדים לכך, ועצי הלולב עומדים לזריקה ואם כך אין הנאתם וביעורם שוים. ודן בדבר לפי מה שכתב בשו"ת שבט הלוי (ח"ב סי' קצט) שקדושת שביעית נוהגת בקליפות תפוזים כיון שהם ראויים למאכל בהמה, ואף שבזמנינו רוב בני אדם זורקים אותם לאשפה מכל מקום כיון שעדיין ראויים הם למאכל בהמה אין קדושת שביעית פוקעת מהם עד שלא יהיו ראויים לבהמה, ושלא כהחזון איש (שביעית סי' יד סק"י ומעשרות סי' א סוס"ק ל) שכתב שאין בהם קדושת שביעית אף על פי שראויים לבהמה כיון שרובן לאשפה ורק מיעוטן לבהמה והולכים אחר הרוב. ומעתה לפי דעת החזון איש פשוט שאין קדושת שביעית נוהגת בזמנינו בלולים כיון שבזמנינו הרוב משליכים את הלולים לאשפה ואין משתמשים בהם לכיבוד הבית, אך לדעת השבט הלוי יש לדון שכיון שעדיין ראויים הם לכיבוד הבית אין קדושת שביעית פוקעת מהם אף שרוב העולם זורקים אותם לאשפה, עד שלא יהיו ראויים לכיבוד הבית.

אך בשו"ת מנחת שלמה (ח"א סי' נא) כתב שאף אם נחשוש לדברי השבט הלוי שדבר שמצד עצמו ראוי למאכל בהמה אין קדושת שביעית פוקעת ממנו עד שייחד אותו לעצים להסקה, ואין די במה שאין מקפידים ורגילים סתם לזרוקם, מכל מקום כל זה דוקא בדבר שיש עליו שם אוכל, ואף שהוא רק מאכל בהמה מכל מקום אפשר שלענין שביעית גם מאכל בהמה חשוב הוא, אבל לשאר דברים שאינם אוכל ודאי אין לחוש למה שיכולים הם לשמש לדבר אחר אם רוב בני אדם זורקים אותם לאשפה, שאם לא נאמר כן נחשוש לכך גם במה שראוי לכיבוד הבית וכדומה, הרי אין לך עץ שאינו ראוי להשען עליו או לעשותו בית יד למטאטא וכדומה, ונמצא לפי זה שכל העצים שעלו מאיליהן או נטעו אותם סתם ולא ייחדו אותם לעצים להסקה יתחייבו בדיני שביעית, וזה ודאי אינו. וגם הרי אנו רואים מנהג העולם שלא לנהוג קדושת שביעית בהדסים, והדסים ראויים לריח עוד יותר ממה שהלולב ראוי לכיבוד בית, ואף על פי כן בזמנינו אין ההדסים עומדים לריח אין נוהגים בהם קדושת שביעית, וכל שכן שאין קדושת שביעית נוהגת בלולים.

כפתור ופרה

אמרות קודש מגדולי ישראל
לפי סדר הדף היומי

פרי עץ הדר עץ שטעם עצו ופריו שוה (סוכה דף ל"ה.)

כי העובר את ד' לא בשביל מורא שמים כי אם למען שישוג ע"י זה עושר וכבוד המדומה, לבו חלק ממעשיו כי ממעשיו נראה שעובר את ד', ובפנימיות לבו עובר את עצמו. אמנם העובר את ד' בשביל מורא שמים, אזי פנימיותו ומעשיו החיצונים אחד הם. והיות ששכר מצוה מתואר בשם פרי כאמור 'כי פרי מעלליהם יאכלו', על כן צוותה לנו התורה לקחת פרי עץ שטעם עצו ופריו שוה, לרמוז שרק כאשר פנימיותו של האדם וחיצוניותו הן שוין, והוא גם בבחינת 'הדר באילנו משנה לשנה'. היינו שלא בלבד בשעת קיום מצות אתרוג, כי אם בכל ימי חייו משנה לשנה בעשותו מצוה יכוון בה כוונה רצויה, רק אז ינחל פרי הלולים ויהיה שכרו שלם מהשית".

(חזקת יהושע)

שירי מצוה מעכבין את הפורענות... ועוצרת רוחות וטללים רעים ואמר רבא וכן בלולב (סוכה דף לח.)

החלק הראשון שבראשון הוא במעשה שבין אדם למקום, וענינו קיום כל המצוות בכל הדקדוקים שבהם עד מקום שיד האדם מגעת, ואלה הם שקראום חז"ל 'שירי מצוה'. ואמרו (סוכה לח.) 'שירי מצוה מעכבין את הפורענות', כי אף על פי שגוף המצוה נשלם זולתם וכבר יצא בזה ידי חובתו, הנה זה לכל המון ישראל, אך החסידים אין להם אלא להרבות בהשלמתם ולא למעט בהם כלל.

(סו"ת ישרים, פרק יט)

רב אחא בר יעקב ממטי ליה ומייתי ליה אמר דין גירא בעיניה דשטנא (סוכה דף לח.)

ופירש רש"י שרואה שמדקדקים במצות ורואה שאין יכול להם. וצריך להבין למה במצוה זו דוקא. ונ"ל על פי מה שכתב הרמב"ם במורה (ח"ג פמ"ג) בטעם ד' מינים, שאחר שקצר ואסף התבואה יתן כל אחד שבח לה' ויודה לו, ולא יאמר כחי ועוצם ידי עשה לי כל זה, וצויה ה' ליקח מפירות הנאים ומובחרים, עיין בו. והנה הקרא מעיד שעל הרוב האדם מבעט מרוב טובה, אבל כשמבין כי הכל בידי שמים שוב לא במהרה יחטא, אדרבא יוסיף שבח ותהלה לה' כפי אשר גמל עליו. ונראה לי לפרש בזה הקרא (משלי טז ז) ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו. ובמדרש (בראשית רבה נד) גם אויביו, זה יצר הרע. ולהנ"ל אתי שפיר, כי אם יאמר אדם שכל דרכיו ברצות ה' והכל מאתו יתברך שמו ומה' מצעדי גבר, שוב אין ליצר הרע שליטה בו. ואז גם אויביו ישלים אתו זה יצר הרע, ואתי שפיר. ויפה אמרו דין גירא, כי על ידי שיהלל לה' בד' מינים ומבין כי הכל נתן לו ה', מתנאש היצר הרע מלהמיתו וירא כי לא יכול לו, ואתי שפיר.

(דרשות כתב סופר, סוכות)

משה שפיר קאמרת (סוכה דף לט.)

משה להיותו דבוק מאד בהשית", והכיר זה מאד בהכרה גדולה, אמר (שמות טז ז) ונחננו מה. ובכל אדם יש בחינת משה, דהיינו השכל האמת שמתעורר בו לפרקים, כמו שתמחו בגמרא (סוכה לט.) משה שפיר קאמרת. רק משה היה תמיד דבוק בשכל האמת, ואנחנו לא נדע. ואולי לפרקים כשתחל רוח ה' לפעום עלינו נוכל להבין זה כמבין מחט סדקית.

(ישר דברי אמת, אות יג)

החומר ממדור "כפתור ופרה"

מתור מתיבתא סוכה

להזמנת חוברת דוגמא למס' סוכה

חייגו 1800-22-55-66

או פנו בדוא"ל tora10@nana.co.il

והחוברת תשלח אליכם

עשה עכשיו מנוי מתיבתא במחיר מיוחד

חייג למוקד המנויים: 1800-22-55-66

בסוכה לומדים עם מתיבתא

עשה עכשיו מנוי מתיבתא במחיר מיוחד

חייג למוקד המנויים: 1800-22-55-66

בסוכה לומדים עם מתיבתא

לקט נושאים בהלכות סוכה מחזור "פניני הלכה" מתוך 'מתיבתא'

- ★ לולב בימין ואתרוג משמאל בעת אמירת ההושענות ★ שתיית קפה לפני נטילת לולב ★
- ★ נטילת לולב בזמן הזה ע"י הכותל המערבי ★ מצוות ד' המינים במינים שגדלו בירושלים ★
- ★ חיבור האתרוג עם הלולב ★ אתרוג קטן שבתוך ימי החג הצטמק ונקטן משיעורו ★
- ★ אתרוגים הגדלים באמריקה ★ ניקוד קריאת 'אני והו הושיעה נא' ★ תשלום על ד' המינים אחרי סוכות ★ דין אתרוגים שהיו תחת המיטה ★ האם חול המועד נקרא יום טוב ★

לולב בימין ואתרוג בשמאל בעת אמירת ההושענות

בגמרא, אמר רבה לולב בימין ואתרוג בשמאל כיון שבלולב יש שלשה מצוות ובאתרוג אין אלא מצוה אחת. והקשה במגן אברהם (סי' תרנא ס"ק ו) למה הוצרך רבה לטעם זה, והרי כל דבר שמברכים עליו צריך להחזיקו ביד ימין וכיון שמברכים על הלולב שאותו מזכירים בברכת על נטילת לולב אם כן מטעם זה צריך להחזיקו בימין. ותיירץ המגן אברהם (בתירוץ השני) שכוונת רבה היא לומר שגם כשמחזיקים את הלולב שלא בשעת ברכה כגון בעת אמירת ההושענות, שאין שייך להצריך להחזיקו בימין כיון שמברכים עליו, גם כן צריך להחזיקו בימין ואת האתרוג בשמאל מהטעם שאמר כיון שבלולב מתקיימים ג' מצוות ובאתרוג רק מצוה אחת. וכן פסקו בשו"ע הרב (סי' תרנא ס"ג) ובמשנה ברורה (שם ס"ק טו) וכן כתב בהשלמת הדברי נחמיה (אות יד) שלא יחזיקם בידו האחת בעת אמירת ההושענות.

וכתבו האחרונים שהדבר מבואר גם במדרש שהביאו הראשונים בשם הירושלמי (ונמצא בילקוט תהילים רמז תשג), כיצד סדר הקפה כל ישראל גדולים וקטנים נוטלין את לולביהן בידיהם הימנית ואתרוגיהן בידיהן השמאלית ומקיפין הקפה אחת ואותו היום מקיפין שבע פעמים. וכן כתב הרוקח (סי' רכג).

וכתב בדביר הקודש (מועדים סוכות סי' ה) שמבואר בדברי המגן אברהם שאין דברי רבה בסוגייתנו מעלה בעלמא שכך ראוי יותר להחזיק את הלולב ואת האתרוג שיהיה הלולב בימין והאתרוג בשמאל, שהרי אם כן מהיכתי תיתי להצריך להחזיקם כך אחר שכבר יצא חובת לולב, אלא גדר הוא בלקיחת הלולב שאין יוצאים ידי לקיחה אלא כשהלולב בימין והאתרוג בשמאל ולכן גם בשעת אמירת ההושענות צריך להקפיד בזה. ובספר בית ישראל השלם (ח"ח עמ' רלה, על קיצוץ ע"י קלז ס"א) כתב שמורו ורבו הרב מאונסדורף היה נוהג לומר את כל ההושענות בעל פה ולא מתוך הסידור, וכתב שם שנראה לו הטעם כדי שיוכל להחזיק לולב בימין ואתרוג בשמאל, ומי שמתפלל מתוך הסידור אי אפשר לו לעשות כן אלא צריך ליטול בידו אחת את הלולב ואת האתרוג ובידו השניה את הסידור. ובאור המזרח (מב עמ' 24) הביאו עדות הג"ר ירוחם גארליק שאמר שכשהיה לומד תורה בבריסק אצל הגרי"ז סולובייצק היו מקפידים בזה, והש"ץ אחז רק אגודת הלולב בימין ואתרוג בשמאל, ואחד מבעלי הבתים היה הולך אחורנית לפני הש"ץ ופניו אל הש"ץ וסידור בידו כדי שיוכל הש"ץ לומר מתוך הסידור את ההושענות. ובאמת כבר מבואר מנהג זה במנהגי וורמיישא (אות קעג), שהשמש עומד בצד החזן כשאומר ההושענות ונושא לפניו בעת הסיבוב את הסידור של הקהל לומר מתוכו את ההושענות, כיון שביד החזן אתרוג ולולב ולא יכול לשאת גם את הסידור. וכן כתב במועדים וזמנים (ח"ב סי' קכא) שראה מקצת תלמידי חכמים אנשי מעשה שמדקדקים תמיד שהלולב יהיה בימין והאתרוג בשמאל, ובשעת ההושענות החזיקו את הסידור בזרוע או שהסתכלו אצל אחר.

אך הגינת ורדים בספר גן המלך (סי' קלח) כתב, שממה שאמר רבה בסוגייתנו שצריך ליטול הלולב בימין כיון שיש בו שלשה מצוות נראה שאם יכול לאחוז גם את האתרוג בימין עדיף הוא יותר כיון שכך יעשה את כל כללות המצוה בימין, וכתב שכן אנו נוהגים בהקפה של ההושענות שאוחזים את ספר ההושענות בשמאל ואת הלולב והאתרוג בימין. ובספר חיים וברכה (אות קפו) תמה על מה שרבים אינם נוהגים בדברי המגן אברהם ואוחזים את האתרוג בימין יחד עם הלולב בעת אמירת ההושענות, והניח המנהג בצריך עיון (וראה עוד שו"ת קנה בשם ח"א א"ח סי' לה, וראה מועדים וזמנים שם מה שכתב ליישב המנהג באופן אחר).

שתיית קפה לפני נטילת לולב

במשנה, מי שבא בדרך ואין בידו לולב משיכנס לביתו יטול על שולחנו, ומבואר בגמרא שמשנתנו עוסקת אחרי יום טוב ראשון, שיכול לבא בדרך ביום זה, וכיון שנטילת לולב אחרי היום הראשון אינה אלא מדרבנן לכן אם התחיל לאכול לפני נטילת לולב אינו צריך להפסיק בסעודתו אלא אם כן אין לו שהות ליטול את הלולב ביום אחרי הסעודה, אבל ביום טוב ראשון שנטילת לולב היא מן התורה אסור לאכול לפני נטילת לולב, ואם התחיל לאכול צריך להפסיק לאכול וליטול את הלולב גם אם יש שהות ביום ליטול את הלולב אחרי הסעודה. וכן נפסק להלכה בשו"ע, ופסק שלכתחילה אסור לאכול לפני נטילת לולב גם בשאר הימים ורק בדיעבד אם התחיל לאכול אינו צריך להפסיק בשאר הימים. וכתב בערוך השולחן (א"ח סי' תרנב סעיף ה) שנראה ששתיית חמין ודאי מותרת לפני נטילת לולב ואפילו ביום הראשון, כמו שמותר לשתות חמין לפני התפלה, וכן כתב באלף המגן (סי' תרנא ס"י).

אמנם בשו"ת השיב משה (א"ח סי' יט) נשאל אם מותר לשתות קפה ושאר משקים לפני נטילת לולב, אם נאמר שכיון שהאיסור לאכול לפני נטילת לולב הוא מחמת החשש שעל ידי האכילה ישכח לבסוף ליטול את הלולב, ואם כן במשקים אין לחשוש לזה כיון שאין מצוי שישכח על ידי כך ליטול את הלולב, ואם כן מותר לשתות קודם נטילת לולב. או שמא נאמר ששתיה היא בכלל אכילה וכשגזרו שלא לאכול לפני נטילת לולב גם איסור השתיה הוא בכלל הגזירה. וכתב בהשיב משה ששתיה שאינה של תענוג אלא כדי שלא יצטער במצאונו, מסתבר שאין לאסור, שלפי מה שכתב המגן אברהם (סי' תרנב סק"ד) שטעימת מיני מאכל לפני נטילת לולב מותרת, כל שכן שמותר לשתות כיון שטעימה חמורה משתיה ואם התירו לטעום כל שכן שמותר לשתות, ואף לפי מה שצייד המגן אברהם שמדברי התוספות נראה שאסור לטעום לפני נטילת לולב, יש לומר ששתיה שדינה קל יותר מדין הטעימה לא אסרו אותה, ולכן מי שמצטער ורוצה לשתות כדי שלא יצטער מצמאונו ואינו יכול בנקל להשיג לולב וליטלו לפני השתיה, ודאי יכול להקל ולשתות לפני נטילת לולב. אך שתיה של תענוג שלא מחמת צער יתכן שאף היא בכלל האיסור וראוי להימנע ולא לשתות שתיה של תענוג לפני נטילת לולב.

ובשדי חמד (מערכת ד' מינים סי' ג אות כב) הביא דבריו של בעל השיב משה, וכתב שכבר פשט המנהג להחמיר שלא לשתות שום משקה בשני ימים טובים של סוכות משעלה עמוד השחר ועד שנוטלים את הלולב, וכתב שלפעמים נכשלים בזה שכדי שיוכלו ליטול לולב לפני שתיית הטיי מזדרזים ונוטלים את הלולב קודם הנץ החמה כדי שכבר יוכלו לשתות, וכן לא יעשה שמצוות נטילת לולב זמנה הוא אחר הנץ החמה, וכתב השדי חמד שהוא רגיל להזהיר בזה את העם ורבים שומעים לדבריו. ומהר"ח פאלאג'י בספרו רוח חיים (א"ח סי' תרנב סק"א) הביא דברי הרוקח (סי' שנג) שכתב שמה שנוהגים החתנים להתענות עד אחר ברכת הנישואין, מצא באגדה שהוא כיון שהמצוה חביבה עליהם, כדרך שעושים חסידים הראשונים שהיו מתענים על מצוה החביבה כגון לולב ושאר דברים. וכתב ברוח חיים שמדברי הרוקח נראה שנכון להתענות לפני נטילת לולב ולא לשתות קפה וכדומה באשמורת קודם שיברך על נטילת לולב, כיון שראוי להתענות לפני המצוה משום חיוב המצוה שלא יפנה ימין ושמאל ולא יעסוק בשום דבר אחר ולא יסיח את דעתו מהמצוה עד שיקיימנה, וכתב ברוח חיים שהוא דבר נאה ומתקבל (וראה שם מש"כ בשם שו"ת בשמים ראש סי' עד ומש"כ בזה עוד).

נטילת לולב בזמן הזה על יד הכותל המערבי

במשנה שנינו שהלולב ניטל במקדש מן התורה בכל שבעת ימי הסוכות, ובמדינה אינו ניטל מן התורה אלא יום אחד. ונחלקו רש"י והרמב"ם בפירוש מקדש ומדינה, שרש"י (ד"ה במדינה) כתב שמקדש היינו רק בית המקדש עצמו ומדינה כוללת גם את ירושלים, אך הרמב"ם (פירוש המשניות סוכה פ"ג מ"י) כתב שגם ירושלים היא בכלל מקדש, ומדינה היינו כל ארץ ישראל מלבד ירושלים. וכתב בביכורי יעקב (סי' תרנח סק"א) לחדש שלפי דעת הרמב"ם הסובר שבירושלים יש חיוב בנטילת לולב מן התורה כל שבעה, גם בזמנינו יש מצוה מן התורה ליטול לולב כל שבעת ימי החג בירושלים, ולפי זה כתב שצריכים להדר בירושלים בכל ימי החג שיהיה הלולב שלו כיון שמצוות הנטילה היא מדאורייתא בכל ימי החג.

ויש שכתבו שזה היה טעם מנהגו של רב האי גאון המובא בספר חסידים (מקצי נרדמים סי' תרל) שהיה עולה לירושלים בכל שנה לקראת חג הסוכות, שאפשר שהיה סובר כדעת הרמב"ם שמצוות לולב נוהגת מן התורה בירושלים בכל שבעת ימי חג הסוכות, וחזק לירושלים אין המצוה נוהגת מן התורה אלא ביום הראשון של החג בלבד, ולכן עלה לירושלים כדי לקיים בה מצוות נטילת לולב מן התורה. ולפי זה יש שכתבו שמי שעולה בחג הסוכות למקומות שיש בהם קדושת ירושלים שהם מגבולות ירושלים שנתקדשה, כמו במקום הכותל המערבי, צריך לחזור וליטול לולב פעם שניה, כיון שהפעם הראשונה שנטל לא היה מחויב בה אלא מדרבנן כיון שנטל את הלולב במדינה ובמדינה אין חיוב נטילת לולב מן התורה אלא ביום הראשון, ועכשיו הגיע לירושלים החייבת בכל ז' הימים מן התורה, וחייב זה שמן התורה עוד לא יצא ידי חובתו במה שנטל קודם כשהיה מחויב רק מדרבנן, ועל כן בהגיעו לכותל המערבי צריך כל אחד לחזור וליטול לולב שנית.

נטילת לולב בזמן הזה על יד הכותל המערבי (המשך)

אכן פוסקים רבים כתבו לדחות טענה זו ונקטו שאין חיוב ליטול לולב שנית כשבאים לכותל המערבי, מכמה טעמים. שהנה בבכורי יעקב עצמו כתב שכל דבריו אמורים רק לגבי מקומות שודאי נתקדשו בקדושת ירושלים, אבל מי שהגיע לשכונת היהודים ובבית הכנסת שלהם שבירושלים אינו חייב מן התורה, כיון שיש ב' ספיקות בדבר, ספק אחד אם מקום זה קדוש בקדושת ירושלים ועוד ספק שגם אם הוא קדוש בקדושת ירושלים שמא ההלכה כדעת הסוברים שאין חיוב לולב בירושלים כל שבעה אלא רק במקדש עצמו, ובצירוף ספק ספיקא זה אין לחייב נטילת לולב מדאורייתא.

ולפי זה כתבו הפוסקים שגם במקום שודאי נתקדש בקדושת ירושלים יש עדיין להסתפק ספיקות אחרים אם יש חיוב נטילת לולב מן התורה, כיון שיש הרבה פוסקים הסוברים שאם קיים אדם מצוה בזמן שהיה חייב בה מדרבנן ואחר כך נתחייב בה מן התורה אינו צריך לחזור ולקיימה שנית (מג"א סי' רסז סק"א, שו"ת משיב דבר א"ח סי' יח, שו"ת מהרש"ם ח"ג סי' קכא, שו"ת נחלת בנימין א"ח סי' קיד), ויש להסתפק שמא הלכה כמותם. וכן יש ספק נוסף, שיתכן וקדושת ירושלים בטלה בזמן הזה וכדעת הראב"ד (בית הבחירה פ"ו ה"ד), ואם כן גם אם חייבים בנטילת לולב בירושלים כל שבעה מן התורה, אין חיוב זה נוהג אלא בזמן שבית המקדש קיים ולא בזמנינו (ציץ הקדוש סי' מז). ומחמת ספיקות אלו ועוד ספיקות יש בכל גווני ספק ספיקא ואין לחייב בנטילת לולב בכותל המערבי מן התורה (וראה עוד שו"ת כפי אהרן ח"ב א"ח סי' יא, שו"ת שארית ישראל א"ח סי' לא, ומועדים וזמנים ח"ה סי' שמח הע' א).

מצוות ארבעת המינים במינים שגדלו בירושלים

בסוגייתנו מבואר שאין יוצאים ידי חובת לולב בלולב גזול, וגם בכל ימי חג הסוכות שאין צריכים שיהיה הלולב לכם, מכל מקום כיון שהלולב גזול הוא הרי זו מצוה הבאה בעבירה ואין יוצאים ידי חובת ארבעת המינים במצוה הבאה בעבירה. והנה מבואר בבבא קמא (פב:) שאין עושים בירושלים גנות ופרדסים, וכן מבואר בתוספתא (נגעים פ"ו ה"ב) שירושלים אינה נזרעת ואינה נחרשת ואין מקיימים בה אילנות, וכן פסק הרמב"ם (בית הבחירה פ"ז ה"ד), וטעם הדבר משום הסירחון והיינו עשבים רעים הגדלים מאליהם ועוקרים אותם במקום שיש גינות ואילנות וזורקים אותם בחוץ.

וכתב בספר כפתור ופרח (פ"ו) שיש איסור בגידול אילנות בירושלים גם בזמן הזה (וכן כתב להלכה בפאת השלחן סי' ג ס"ט), ולכן כתב שאם גדל דקל בירושלים אסור לקחת ממנו לולב למצוה כיון שנעשתה עבירה בגידולו של הלולב שגידלוהו בירושלים שלא כהלכה, ואסור לקחת לולב למצוה מדבר שנעשתה בו עבירה (וראה פניני הלכה להלן לה. לענין פסול נעבדה בו עבירה באתרוג המורכב). והוא הדין לשאר מינים מארבעת המינים שלדעת הכפתור ופרח אין ליטול למצוה מארבעת המינים הגדלים בירושלים אם נטעם ישראל, כיון שאיסור יש בגידולם של אילנות בירושלים ומצוה הבאה בעבירה היא. אלא שנסתפק בכפתור ופרח שיתכן שאם גוי נטע את האילנות אין דבר זה נחשב למצוה הבאה בעבירה.

והרדב"ז (ח"ב סי' תרלג) הסכים לעיקר דברי הכפתור ופרח, אלא שכתב שאין איסור גידול אילנות בירושלים נוהג אלא בזמן שלותה של ירושלים מחמת כבודו וקדושתו של בית המקדש, ובזמן המקדש באמת לא היו יכולים ליטול מארבעת המינים הגדלים בירושלים, אבל בזמנינו שירושלים נתונה ביד גוים אין שייך איסור זה של גידול אילנות בירושלים ולכן יכולים גם לצאת ידי חובה במינים הגדלים בירושלים. אך היעב"ץ בספר מור וקציעה (סי' תרמה) תמה על הכפתור ופרח והרדב"ז וכתב שגם בזמן המקדש לא היו נפסלים ארבעת המינים שגדלו בירושלים למצוה, כיון שאיסור זה של נטיעת אילנות בירושלים אינו איסור חפצא באילנות הגדלים שם שהם נעשים חפצא של איסור, אלא איסור גברא הוא שלא ליטע אילנות כאלו בירושלים משום כבוד המקדש, וכיון שאין איסור במינים עצמם אין לפסלם משום מצוה הבאה בעבירה.

ובשו"ת חלקת יואב (סי' לב ענף א) האריך לבאר שלא שייך הפסול מחמת שנעבדה בו עבירה אלא בדברים שצריכים עשיה לשמה, שכיון שהם צריכים להיות מיוחדים לשם מצוה אינם יכולים להיעשות מדבר שנעבדה בו עבירה כיון שהעבירה היא סתירה למצוה, אך לולב שאינו צריך להיעשות לשמה אין פסול בו מה שנעבדה בו עבירה. ומתוך כך תמה (שם ענף ו) על הכפתור ופרח והרדב"ז שפסלו לולבים הגדלים בירושלים משום שנעבדה בו עבירה, שלפי דבריו אין פסול זה שייך בלולב (וראה שם עוד). ובספר הלכות חג בחג (ארבעת המינים עמ' פ) הביא בשם ספר שער החצר שכתב שהמנהג בירושלים שנוטעים שם ערבות למצוה ואין פוצה פה ומצפצף, וכן כתב בהערות המהדיר לכפתור ופרח (לונץ, שם) שבירושלים מהדרים לקחת לולבים מהדקלים היחידים הגדלים בה מפני רעננותם, ואין חוששים לדברי הכפתור ופרח (וראה עוד פירוש גן יוסף על כפתור ופרח מה שכתב להצדיק את דבריו של הכפתור ופרח).

חיבור האתרוג עם הלולב

כתב בבית יוסף (א"ח סי' תרנא ד"ה אם צריך), שלא נתבאר בגמרא ובדברי הפוסקים אם צריך לחבר את האתרוג ללולב בשעת הנענוע ולנענע את שניהם יחד או שאינו מנענע אלא אגודת הלולב לבד ויד שמאל שהאתרוג בה תהא עומדת במקומה בלי נענוע, אבל ה"ר מנחם מרקנטי כתב (פרשת אמור ד"ה ולקחתם) שצריך לסמוך את האתרוג עם שאר המינים שלא להפרידה מן הבנין, וכתב הרקאנטי שסוד זה נגלה אליו בחלום בליל יום טוב הראשון של חג הסוכות בהתאכסן אצלו חסיד אחד אשכנזי שמו הרב ר' יצחק, וראה בחלום שהאורח הלז כותב השם שם הוי"ה והיה מרחיק את ה"א האחרונה משלשת האותיות הראשונות, ואמר לו הרקאנטי מה זה עשית, והשיב שכך נוהגים במקומינו ומחה בו הרקאנטי וכתב את השם שלם. ובהקיש הרקאנטי מחלומו נשתומם על המראה ולא הבינו, ולמחר בעת נטילת לולב ראה שהאורח לא היה מנענע אלא רק את הלולב ומיניו ואת האתרוג החזיק בלי לנענע, והבין אז את פתרון חלומו שהאתרוג מכון כנגד ה"א האחרונה של שם הוי"ה ויש לחברה אל הלולב הרומז לשאר אותיות שם הוי"ה ולא להפרידם אלא לנענע את כולם יחד, וסיפר הרקאנטי לאורח את דבר החלום וחזר בו האורח ממנהגו. וכן כתב בשל"ה הק' (מסכת סוכה פרק נר מצוה אות יד) בשם התולעת יעקב שצריך לחבר את האתרוג עם הלולב בשעת נענוע, והמזלזל בזה עתיד ליתן עליו את הדין, כי כל מעשינו צריכים להיות כדוגמת עליונים, כי כן חייבה החכמה.

בשו"ת פעולת צדיק (ח"ב סי' פ) הביא מספר תניא שכתב שלכתחילה יש להחזיק את הלולב ואת האתרוג יחד בשני הידים ולא את הלולב בימין לבד ואת האתרוג בשמאל לבד, והוכיח כן ממה שאמרו (לקמן לז:) שהטעם שנוטלים את הלולב בימין ואת האתרוג בשמאל הוא כיון שהלולב חשוב יותר מהאתרוג שיש בו ג' מצוות יחד לולב הדסים וערבות מה שאין כן באתרוג שאין בו אלא מצוה אחת, ונראה מדברי הגמרא שיש מעלה באחיזת המינים בימין יותר מבשמאל, ואם כן אם יכולים להחזיק את כל המינים בשני הידים ודאי עדיף הוא יותר, ולכן מן הראוי להצמיד את האתרוג ללולב ולאחוז את שניהם בשני הידים.

ובכפות תמרים בסוגייתנו הוכיח כדברי הרקאנטי מדברי הגמרא, שרבי אליעזר שאל מנין שאין צריך לאגוד את האתרוג באגודה אחת עם הלולב, ולמדו שאין צריך לאגוד את הלולב עם האתרוג ממה שנאמר בתורה (ויקרא כג מ) ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר כפת תמרים וענף עץ עבת וערבי נחל, שכפת תמרים נאמר בלי וי"ו החיבור ואינו מחובר לאתרוג שמוזכר לפניו, מה שאין כן ענף עץ עבות וערבי נחל מוזכרים בוי"ו החיבור לחברם ללולב שמוזכר לפניהם, ומכן שהלולב אינו נאגד עם האתרוג אבל ההדסים והערבות נאגדות עם הלולב. וממה שלא מיעטו בסוגייתנו אלא שאין לאגוד את האתרוג עם הלולב, נראה שרק האגד נתמעט, אבל חוץ מאגד צריך ליטול את האתרוג יחד עם הלולב ולהצמידם זה לזה. וכן הוכיח בפעולת צדיק (שם) ממה שאמרו (לקמן כה:) שאתרוג של תרומה שניטל עם הלולב נעשה מוכשר לקבל טומאה, ופירש רש"י (ד"ה שמכשירה) והתוספות (ד"ה מפני) שכיון שהלולב רטוב במים מחמת מה ששומרים אותו במים כדי שלא יכמוש, כשנוגע הלולב באתרוג הרי הוא מרטיב אותו ומכשיר אותו לקבל טומאה על ידי מים אלו. הרי מבואר שהלולב נוגע באתרוג. ומכל מקום כתב בפעולת צדיק שהקפידא לחבר את הלולב לאתרוג היא רק בשעת הברכה והנענועים ולא בשאר הזמן וכמשמעות דברי הפוסקים, ואף שבחמדת ימים (ח"ג לחג הסוכות פ"ב) נראה שבכל הזמן צריך לחברם, אין כן משמעות דברי הפוסקים.

אתרוג קטן שבתוך ימי החג הצטמק ונקטן משיעורו

כתב בברכי יוסף (א"ח סי' תרמח ס"ק ד) שנסתפקו מקצת מחכמי דורו בדין אתרוג קטן שיש בו שיעור ביצה בצמצום, וכיון שדרכו של האתרוג להצטמק ודאי הוא שבתוך ימי החג יחסר האתרוג משיעורו, והסתפקו אם יכולים לצאת בו חובת אתרוג כשעדיין יש בו שיעור. שיש מהחכמים שדימו דין האתרוג לדין סכך שכתב הרמ"א (א"ח סי' תרכט ס"ב) שכל שעתידי להתייבש בתוך ימי החג רואים אותו כאילו עכשיו הוא כבר יבש ואינו כשר לסכך, והוא הדין לאתרוג שאם עתיד הוא להתחסר משיעורו רואים אותו כאילו הוא חסר כבר עכשיו ואין יוצאים בו, ויש מהחכמים שדחו ואמרו שדווקא לענין סוכה צריך שיהיה הסכך ראוי לכל ימי החג כיון שכל ימי החג מצוה אחת הם שגם בלילה חייבים בסוכה (ראה סוכה מה:) ולכן צריך שתהיה הסוכה ראויה לכל הימים, אך באתרוג אין קשר בין היום הראשון לשאר הימים שכל יום ויום מצוה לעצמה היא, ואין טעם להצריך שיהיה האתרוג ראוי לכל שבעת הימים (וראה רוח חיים סי' תרמח ס"ק ג, בית השואבה דף קלד, בכך החיים שם ס"ק קכט).

ובשו"ת בית שער (א"ח סי' שמא) ביאר צדדי המחלוקת, שלדעת הפרי מגדים (סי' תרכט א"א ס"ק יב) שכתב שהטעם שסכך שאינו ראוי לשבעה אי אפשר לסכך בו הוא כיון שדין מסוים הוא בסוכה שצריך סוכה הראויה לשבעה (סוכה כג.) ואם הסכך לא יחזיק לשבעת הימים אין זו סוכה הראויה לשבעה, אם כן ודאי אין פסול זה שייך אלא בסוכה שלמדו בה מפסוקים שצריכים סוכה הראויה לשבעה ואין זה שייך באתרוג. אך לפי מה שכתב הרשב"א (סוכה יג:) שהטעם שאין לסכך בסכך שיבול בתוך ימי החג הוא כיון שחוששים שמא ימשיך לישב תחתיו גם אחר שיבול, יש לומר שחשש זה קיים גם באתרוג שיש לחוש שמא יבוא ליטלו גם אחר שיצטמק וזהו טעמם של הפוסלים, וטעמם של המכשירים הוא כיון שהם סוברים שדווקא בסוכה שמצוותה כל היום וכל הלילה בלי הפסק יש לחוש שמא ישב בה כל הזמן ולא יצא ממנה גם כשיבול הסכך ותהיה חמתה מרובה מצילתה, אך באתרוג שכל יום הוא מצוה אחרת אין לחוש שמא יטול היום אתרוג קטן מכשיעור מחמת מה שאתמול נטל את האתרוג הזה, כיון שכל יום היא מצוה אחרת.

אתרוג קטן שבתוך ימי החג הצטמק ונקטן משיעורו (המשך)

אך הקשה בבית שערים על המכשירים, מהמבואר בסוגייתנו שאתרוג שנימוח וסמפונותיו עומדות שולט בו האויר ולכן הוא עתיד להסריח ולהיפסל וגם עכשיו הוא פסול, ואם כן מבואר שאתרוג שעתידי ליפסל בתוך ימי החג פסול הוא גם עכשיו, והוא הדין לכאורה לאתרוג קטן שעתידי בתוך ימי החג להיפחת משיעורו. ודחה בבית שערים שיש לומר שאתרוג שנימוח כבר התחיל בו הפסול שלו, וכיון שהתחיל הפסול שעתידי לפוסלו לגמרי הרי הוא פסול כבר עכשיו. אבל אתרוג קטן אין בו עכשיו שום פסול, וכיון שלא התחיל בו שום פסול אין לפסלו.

ודעת החזון איש (א"ח סי' קמז ס"ק ב) היא שאתרוג שהיה בו כשיעור לפני סוכות הרי הוא כשר לנטילת לולב גם אחרי שנתקטן משיעורו, ונקט שכל הפסול באתרוג קטן משיעורו הוא רק כיון שחוששים שבוסר הוא ולא בשל עדיין, ולכן אם כבר היה בו כשיעור נתברר כבר שאינו בוסר, ולכן גם אם חוזר וקטן אין בו חשש פסול.

אתרוגים הגדלים באמריקה

בבכורי יעקב (סי' תרנא ס"ק יג), הסתפק אם יושבי אירופה יוצאים ידי חובתם בארבעת המינים שגדלו בא"י אמריקה ואוסטרליה שיושבים תחתיהם ורגליהם נגד רגליהם בחצי כדור התחתון, ומה שאין נופלים נגד השמים הוא כיון ששם ה' כח מושך בארץ, ואם כן המינים שגדלו שם אם לוקחים אותם באירופה הרי הוא הפוך מדרך גדילתם שבאירופה כיון שהם גדלים וראשם כלפי מטה, או שמא כיון שנוטלים אותם באופן שהגדל סמוך לארץ הוא למטה הרי זה נחשב שפיר לדרך גדילתם. ואחד מרבני איסט בראדוויי שבארצות הברית לפני מאה ושלשים שנה (וכפי הנראה הוא ר' משה אהרנסון בעל פרדס החכמה ופרדס הבינה ומטעי משה, שהיה מקודם רב בראצקי ווייסטניץ) דרש לאסור ליטול אתרוגי קליפורניה אשר באמריקה גם באמריקה עצמה, כיון שלדעתו יש לצדד שדרך הגידול שבאמריקה נחשב שלא כדרך גידול הרגיל כיון שהמינים גדלים שם גדלים היפך גידול המינים בחצי כדור הארץ העליון, ועל כן בכל אופן שיטלו את האתרוג יהיה נגד דרך גידולו שבאמריקה או שבשאר הארצות, ולכן גזר שלא ליטול אתרוגי אמריקה כלל ומאז הביאו כל סוחרי אמריקה רק אתרוגים שמשאר הארצות (המליץ כן חשון תרמד). וכמו כן היו מרבני ניו יורק מלפני מאה וחמישים שנה שאסרו את אתרוגי קליפורניה מחשש מורכבים (אוצר ישראל ע' אתרוג), אך בשו"ת דברי יוסף (סי' לב) כתב שאתרוגי קליפורניה הם המהודרים ביותר ואין בהם חשש הרכבה כיון שרבות בשנים צמחו כדרך גידולם ולא היה איש שישינה אותם בתחבולות לשנותם מדרך גידולם.

ניקוד קריאת 'אני והו הושיעא נא'

במשנה (סוכה מ"ה). בכל יום מקיפין את המזבח פעם אחת ואומרים אנא ה' הושיעא נא, אנא ה' הצליחה נא, רבי יהודה אומר אני והו הושיעא נא. וכתב רש"י (ד"ה אני), שהם בגימטריא אנא ה', ועוד שהם שניים מתוך שבעים ושתיים שמות הנקובים בשלש מקראות הסמוכין בפרשת בשלח. וכתבו התוספות (ד"ה אני) שעדיין צריך טעם למה נשתנו שני שמות הללו שאומרים אותם יותר משאר שמות, וביארו הטעם משום שדרשו (איכה רבה פתיחתא לד) מה שנאמר ביחזקאל (א א) ואני בתוך הגולה ומה שנאמר בירמיה (מ א) והוא אסור בזיקים, שכביכול הוא בעצמו בתוך הגולה אסור בזיקים, וזהו שאומרים אני והו הושיעא, שכביכול יושיע ה' לעצמו ויוציאו מהגלות. וכן פסק הטור (א"ח סי' תרס) שנוהגים בזמנינו להקיף את הבימה כל יום פעם אחת ובהושענא רבה ז' פעמים זכר למקדש, ואומרים אני והו הושיעא נא. אך הריטב"א (ד"ה אני) כתב לחלוק על רש"י, שלפי דברי רש"י שהוא מע"ב שמות הרי שהיו צריכים לומר אני והו, ואילו בכל ספרי המשניות הישנים והחדשים כתוב אני והוא, ועל כרחק שאינו מע"ב שמות אלא רק כדברי המדרש שמבקשים שיוציאו עצמו מהגלות, ולפי דעת הריטב"א צריך לומר והוא כדי לומר בלשון נסתר דרך כבוד כלפי מעלה. ודנו הפוסקים אם לפי פירוש רש"י ופסק הטור שאומרים אני והו, אם צריך לקרות אני והו בחולם או אני והו במלאפ"ם.

ובסידור עיון תפלה כתב שצריך לקרות והו במלאפום, כיון שפירוש שם זה הוא כמו הוא, וכמו שהיה כתוב והוא באלף, וכמו שכתבו התוספות בסוגייתנו שמחמת כן אומרים שם זה. והוסיף וכתב שגם "הוא" בעצמו הוא שם, והביא כן מרבנו בחיי (שמות ב ב) על הפסוק ותרא אתו כי טוב הוא (וכן כתב עוד בבראשית יט לג, כד טו) וכן מבואר בזוהר פ' שלח (קעא). אך בשו"ת אגרות משה (א"ח ה סי' לט) כתב שמנהג העולם הוא לומר והו בחולם. והביא מדברי היעב"ץ בסידורו שכתב שכשהיה קטן דקדק אחר אביו החכם צבי ושמעת שהיה קורא והו בחולם. ויש לנקוט שהאמת כעדותו שכך היה אביו קורא ואף שכותב שקטן היה אז, אין נראה שהיה אז קטן ממש שאין עדותו של קטן כלום, שהרי רואים אנו שכבר אז הבין להסתפק בזה אם קוראים בחולם או במלאפ"ם כיון שהיה תמוה לו לשון והו בחולם, ולכן דקדק אחר אביו לדעת איך הוא אומר, ואם היה קטן ממש לא היה בוחן ענין זה. ואם כן מבואר שמה שאנו נוהגים בכל הקהילות לומר והו בחולם אינה טעות, אלא שכן הסכימו חכמי כל הדורות שלפנינו, ושלא כסידור עיון תפלה. והוסיף באגרות משה שמסברא נראה לומר שאם הקריאה האמיתית היתה במלאפום וקריאתה היא כמו אני והוא, לא היו טועים הקהילות מאליהם לומר והו בחולם במקום לומר במלאפום כדרכם באמירת ברוך הוא וברוך שמו ועוד, ואם נוהגים כל לומר בחולם מסתבר שאומרים כן כיון שמקובל שכך צריך לומר ואינה טעות שהשתרשה על ידי העם.

וביאר באגרות משה, שאף ששם והו נקרא בחולם וכאמור וגם אין בסופו אות אל"ף מכל מקום יש לפרש כדברי התוספות שהטעם שאומרים שם זה הוא על שם שהוא מלך אסור בזיקים ואנחנו מתפללים שיושיע כביכול את עצמו גם כן, משום שמכל מקום שם זה דומה לתיבת והוא ויכולים לכוון בעת תפילת הושענא כשאומרים שם זה שיושיע כביכול את עצמו גם כן.

תשלום על ארבעת המינים אחרי סוכות

כתב במחנה אפרים (קני משיכה סי' ב), שכיון שקנין משיכה (היינו שקונים דבר על ידי שהלוקח מושך את הדבר הנקנה) אינו קונה אלא מדרבנן, לכן יש להסתפק במי שקנה כלי מחבירו ומשך את הכלי ולפני שנתן למוכר את דמי הכלי קידש באותו כלי את האשה, אם היא מקודשת מדאורייתא או אינה מקודשת אלא מדרבנן כיון שהכלי אינו קנוי לו אלא בקנין דרבנן של משיכה. והביא מדברי רבינו ירוחם (נכ"ב ח"א קפא ע"ג) שכתב לענין מי שקידש את האשה על ידי קנין מעמד שלשתן בחוב של אחרים שקנין זה אינו קונה אלא מדרבנן, דאינה מקודשת אלא מדרבנן כיון שהקנין שבו קנה אינו אלא מדרבנן. אך הבית יוסף (אה"ע סימן כח) הביא דברי רבינו ירוחם וחלק עליו וכתב שאין דבריו מוכרחים, כיון שיתכן שאחר שתיקנו חכמים שיקנה במעמד שלשתן נקנו המעות לאשה והם שלה מן התורה ולכן יכולה להתקדש בהם מן התורה. וכתב המחנה אפרים להוכיח מדברי הרמב"ם כדעת רבינו ירוחם שבקנין דרבנן אין יוצאים ידי חובה מן התורה, שבסוגייתנו מבואר שצריך להיזהר שלא להקנות את הלולב לקטן ביום טוב ראשון לפני שהגדול יצא בו ידי חובתו, כיון שהקטן קונה ואינו יכול להקנות בחזרה לגדול ולא יוכל הגדול לצאת בו חובת לולב ביום הראשון כיון שביום הראשון צריך הלולב להיות בבעלותו של היוצא בו. והרמב"ם (לולב פ"ח ה"י) פסק הלכה זו וכתב שהקטן קונה ואינו מקנה לאחרים מן התורה. ומבואר שלדעתו הקטן יכול לחזור ולהקנות לאביו מדרבנן, ואף על פי כן אין האב יכול לצאת בו חובת המצוה, ומוכח שקנין דרבנן אין מועיל להחשיב לכס מן התורה. וכן הביא במשנה ברורה (סי' תרנח ס"ק י) שיש אומרים שאותם שקונים אתרוג למצוה ואינם פורעים את דמי האתרוג עד לאחר החג אינם עושים כראוי, כיון שכל עוד שלא פרעו המעות אינם קונים על ידי משיכה אלא מדרבנן, ואין יוצאים באתרוג עד שיהיה לכס מדאורייתא. ורק אם הביא את האתרוג לרשותו וקנהו בתורת חצר מדאורייתא יצא בו ידי חובתו. וכתב המשנה ברורה שלכתחלה נכון ליהזר בזה ולפרוע את המעות קודם החג.

ודברי המחנה אפרים מובאים בשערי תשובה (סי' תרנח ס"ק א) ובבכורי יעקב (שם ס"ק ה) בלי חולק, ובשו"ת האלף לך שלמה (או"ח סי' שעא) כתב כן בשם הגר"א ז"ל מרגליות שצריך ליתן מעות לפני החג, וכן כתב בשו"ת בנין שלמה (סי' מח) בשם הגאון בעל השאגת אריה, ופירש בזה דברי הפייטן רבי אליעזר הקליר שסיד בפייט של יום טוב שני של סוכות (בברכת מגן אבות) בזה הלשון, קיחתם בדמים יוכשרו לשם איום ראויים לינטל בזה ראשון יום, וכתב שכוונתו היא שאם קונה בתורת מקח צריך ליתן הדמים ואז ראוי הוא לצאת בו ביום טוב ראשון (וראה עוד ברכי יוסף סי' תרנח ס"ק ד וה, ראש דוד פרשת בא ד"ה ואפשר).

אמנם הפוסקים הביאו שהעולם אינם נזהרים בזה, ורבים קונים לולב ואתרוג ואינם משלמים עד לאחר החג (מטה אפרים סי' תרנח ס"ק ב ועוד), וחתרו למצוא סמך למנהגם ולבאר מאיזה טעם אין לחשוש בזה שאינו לכס. ובשדי חמד (כללים מערכת הלמ"ד כלל קמא אות כד) האריך בזה הרבה וכתב שאף שהחדר לדבר ה' ראוי לו להיזהר לעשות את המצוה בלי שום חשש ופקפוק וכך הוא עצמו נוהג לשלם למוכר האתרוג לפני החג ממיטב כספו, מכל מקום העיקר לדינא הוא שגם על ידי קנין דרבנן יוצאים ידי חובת המצוה מן התורה, כיון שאף שהקנין מדרבנן הוא מכל מקום הועיל הקנין לעשות את הלולב שיהיה שלו גם מן התורה. והביא בשדי חמד מפוסקים רבים שדנו בדבר. ובשו"ת אבני צדק (טיטלבוים, או"ח סי' פד) האריך אף הוא בזה, וכתב שאם האתרוג נמצא עכשיו ברשותו שלו הרי הוא שלו מן התורה לכל הדעות, כיון שכל הנידון אם קנין דרבנן מועיל להיות שלו מן התורה הוא אם הפקר בית דין יכול רק להפקיע ממון או גם להקנות ממון לבעלים חדשים, ובזה תלוי הנידון בקנין דרבנן כיון שקנין דרבנן הרי הוא כהפקר בית דין, ובזה נחלקו אם מועיל הוא להקנות מן התורה. אבל אם האתרוג נמצא ברשותו של הקונה די בכך שעל ידי הקנין הופקעה בעלותו של המוכר מהאתרוג, ואז יכול הקונה לזכות באתרוג מן התורה, כיון שבקנין משיכה מן ההפקר מועיל הקנין מן התורה. ועוד האריך שם לפלפל בזה (וראה עוד הוספות לשו"ע הרב, ושו"ת שם אריה יו"ד סוס"י מח, שכתבו שאין צריך לחשוש לדברי המחנה אפרים אף לכתחילה).

אמנם במי שפורע על ידי המחאת בנק שתאריך פרעונה הוא לאחר חג הסוכות, הסתפק בשו"ת קנין תורה (ח"ג סי' צא) אם נחשבים כממון בעצם וכיון שנתנו אותם לפני סוכות קונים בהם את המינים מן התורה לפני החג ויוצאים ידי חובה לכל הדעות, או שמא אינם נידונים כממון בעצם אלא כזכות ליטול ממון על ידם, וכיון שרק אחר הסוכות יוכלו ליטול את הממון אין זה נחשב לנתינת ממון לפני החג ולא קנה אלא בקנין דרבנן. והביא משו"ת השיב משה (טיטלבוים, סי' נה) שכתב שהמחאות בנק דינם כממון בעצם (וראה עוד כשרות ארבעת המינים עמ' ריא, ובספר תורת הקנינים – קניני ארבעת המינים ענף א הגה"ה א שהאריך בכמה טעמים לבאר שיכולים לקנות האתרוג על ידי המחאת בנק, והוכיח שם שרק בצירוף כמה חומרות יחד עולה שאי אפשר לקנות את האתרוג בהמחאת בנק שטרם נפרעה לפני סוכות).

דין אתרוגים שהיו תחת המיטה

בפסחים (ק"ב:) מבואר שאוכלים ומשקים שהיו תחת המיטה שורה עליהם רוח רעה. ודנו הפוסקים בדין אתרוגים שהיו תחת המיטה, אם אומרים שכיון שרוח רעה שורה עליהם ואינם ראויים לאכילה הרי דינם ככל אתרוג שאינו ראוי לאכילה שאין יוצאים בו חובת אתרוג (סוכה לה) או לא. ובשו"ת עין יצחק (ח"א או"ח סי' כד) כתב להוכיח מסוגייתנו שיוצאים בו חובת אתרוג. ששינו במשנה שהמים והיין המגולים פסולים לגבי המזבח ואין יכולים להתשמש בהם לניסוך המים ולניסוך היין.

דין אתרוגים שהיו תחת המיטה (המשך)

ונחלקו רש"י ותוספות בטעם הפסול, שרש"י (ד"ה שהיין) פירש הטעם כיון שחוששים שמא שתה מהן נחש והארס מעורב בהן, ונמצא שאינו מנסך מים כשיעור כיון שהרי הארס משלים לשיעורם. והתוספות (ד"ה שהיין) כתבו הטעם כיון שנאמר (מלאכי א ח) הקריבו נא לפחתך הירצך או הישא פניך, שמכאן למדו שכל דבר שאינו מכובד לאכילה וכדומה אין ראוי להקריבו למזבח. והקשה בעין יצחק שהרי יכלו רש"י והתוספות לפרש שטעם הפסול הוא כיון שבכמה מקומות (פסחים מח. מנחות ה. חולין צ: ועוד) למדו ממה שנאמר (יחזקאל מה טו) ממשקה ישראל למנחה שמכאן שאין מקריבים למזבח אלא דבר המותר לישראל באכילה, והרי מים ויין מגולים כיון שאסורים הם באכילה משום שחוששים שיש בהם ארס נחש הרי אינם הכלל המותר לישראל ומטעם זה יש לפוסלם להקריבה, ולמה לא פירשו רש"י והתוספות טעם זה. ומוכח מכאן שאין לפסול להקריבה אלא דבר שפסולו לאכילה הוא מצד עצמו, אבל דבר שפסולו רק מחמת סכנת ארס נחש שנתערב בו אין לפסולו מחמת כן להקריבה ואין לדונו כאינו מותר לישראל, ולכן הוצרכו רש"י והתוספות לבאר טעמים אחרים שמחמתם המים והיין המגולים פסולים לניסוך על גבי המזבח. ואם כן הוא הדין לענין אתרוגים שהיו תחת המיטה, שכיון שכל פסולם הוא רק מחמת הרוח הרעה ששורה עליהם ואין פסול בגופם, אין לדונם כאינם ראויים לאכילה וכשרים הם לנטילת לולב (וראה שם עוד שהאריך לדון בסברא זו). ובסוף דבריו כתב להתיר מטעם נוסף, על פי מה שהביא בפתחי תשובה (יר"ד סי' קטז ס"ק ד) בשם שו"ת שבות יעקב (ח"ב סי' קה) שכתב שאוכלים שהיו תחת המיטה אינם נאסרים בדיעבד ובפרט באוכלין חיים (ראה שם ס"ק ה), ולכן יכולים לצאת בו חובת אתרוג.

ובבשדי חמד (כרך ה מער' ל כלל קמא סי' לא) האריך הרבה לדון בנידון זה והביא שם מדברי פוסקים רבים שאסרו ליטול אתרוגים שהיו תחת המיטה, והביא שם גם הרבה שהתירו מכח שתי סברות ההיתר הנ"ל, ועוד הוסיפו להתיר מטעם אחר כיון ששומר מצוה לא ידע דבר רע (קהלת ח ה, ראה שבת סג), שלכן העוסק במצוה אינו צריך לחוש לרוח הרעה השורה על האתרוג.

אם חול המועד נקרא יום טוב

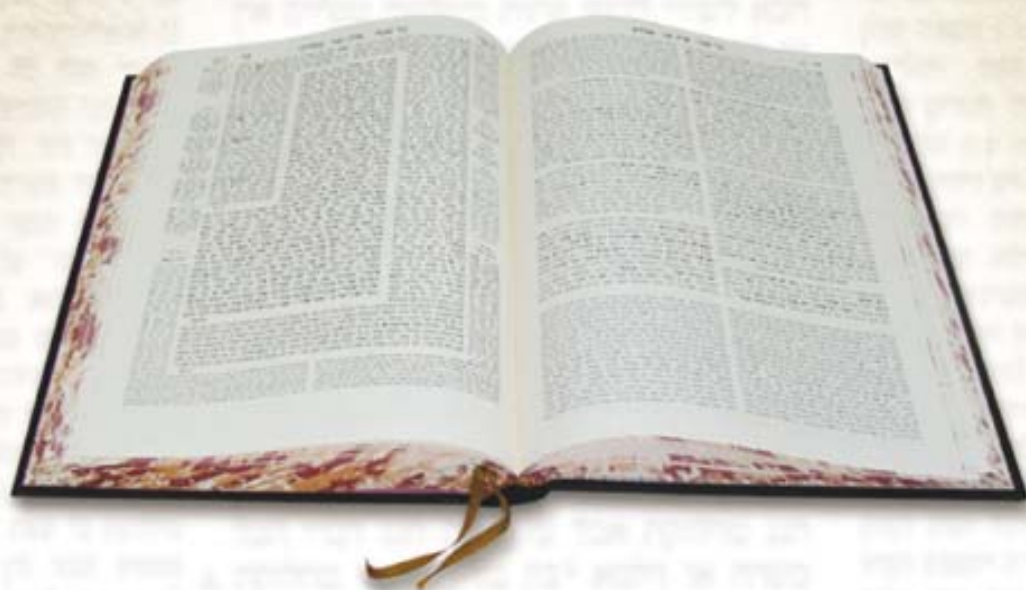
בשו"ע (אר"ח סי' תצ ס"ג) כתב המחבר, שנוהגים בתפילת מוסף לחלק בהזכרה בין יום טוב לחול המועד, שביום טוב אומרים את יום טוב מקרא קדש הזה, ובחולו של מועד אומרים את יום מקרא קודש הזה. וכתב הרמ"א שבני אשכנז אינם נוהגים לומר מקרא קדש כלל, לא ביום טוב ולא בחול המועד. וכתבו הפוסקים (ט"ז סק"ב, מגן אברהם סק"ב, משנ"ב סק"י) שמנהיגו הוא כן לומר בחול המועד וביום טוב 'מקרא קודש', וכתב במשנה ברורה (שם) שלפי מנהיגו גם ביום טוב אין אומרים אלא 'מקרא קודש' ואין אומרים 'את יום טוב' כלל.

וכתב במגן אברהם (שם סק"א), שממה שכתב המחבר שבחול המועד אין אומרים יום טוב מקרא קודש, מבואר שחול המועד אינו קרוי יום טוב, ואם כן בהרחמן בברכת המזון אין לומר בחול המועד הרחמן הוא ינחילנו ליום שכולו טוב, כיון שחול המועד אינו קרוי יום טוב. וכן כתב הט"ז (אר"ח סי' תרסח סק"א) שחול המועד אינו נקרא יום טוב. והביא הט"ז ראייה לדבר ממשנתו, שבמשנה שנינו שהחליל בשמחת בית השואבה היה חמשה וששה ימים, כיון שאינו דוחה לא את השבת ולא את יום טוב. והרי היה חליל זה דוחה את חול המועד, ואף על פי כן שנה התנא שאינו דוחה את יום טוב, הרי לנו שחול המועד אינו קרוי יום טוב.

אך הריטב"א (סוכה לח. ד"ה הכא) פירש בדברי הגמרא שם שקראה לחול המועד יום טוב, וכתב שמכאן יש ללמוד שחול המועד נקרא יום טוב, כיון שגם הוא אסור בעשיית מלאכה ולא הותרה בו אלא מלאכת דבר האבד וכיוצא בזה, ושם יום טוב תלוי באיסור עשיית מלאכה, וכמבואר בגמרא (מגילה ה:) שפורים אינו נקרא יום טוב כיון שלא נתקבל איסור עשיית מלאכה בו. וכתב הריטב"א שמה שבתפילה אין אנו אומרים בחול המועד את יום טוב מקרא קודש הזה אלא את יום מקרא קודש הזה, הוא מטעם אחר, שכיון שחול המועד מותר בעשיית מלאכה בדבר האבד, אם היו קוראים אותו בתפילה יום טוב היו באים לטעות ולחשוב שכל יום טוב מותר בעשיית מלאכה בדבר האבד, והיו באים לעשות מלאכה ביום טוב עצמו, ולכן תיקנו לעשות היכר בדבר שלא להזכיר בתפילה בחול המועד שהוא יום טוב אלא לומר את יום מקרא קודש הזה (וראה עוד שו"ת בית יעקב סי' קמב, קהלת יעקב במענה לשון חכמים אות רסז, ורש"ש סוכה שם שעמדו אף הם בראיה זו מהגמרא שם). וכן כתב הרשב"א בתשובה (ח"ה סי' רטו) שחולו של מועד הוא יום טוב, וכתב שכן אנו מזכירים בתפלת המוספין את יום טוב מקרא קודש הזה. והוא שלא כמנהיגו.

ובשו"ת שער אפרים (סי' לו) נשאל אם מותר לנגן בכלי שיר בחול המועד, שהרי ביום טוב גזרו שלא לנגן בכלי שיר שמא יבואו לתקנו (ביצה לו:), וגם בחול המועד שייך לחשוש לזה, כיון שדרך האומנים לתקן הכנור כשנפסק המיתר ממנו ויש בזה משום גזירה שמא יתקן כלי שיר, אלא שיש לדון להתיר משום שמחת המועד. והשיב בשער אפרים לאסור, ודייק כן ממשנתו ששינו שאין החליל בבית המקדש דוחה יום טוב, והקשו התוספות (ד"ה שאינו) שכיון שכל האיסור לנגן בכלי שיר אינו אלא מדרבנן, הרי אין לאסור בבית המקדש שהרי אין שבות במקדש. ותיקנו התוספות שכיון ששמחת בית השואבה אינה אלא משום שמחה יתירה אין להתיר עבודה שבות במקדש. ונקט בשער אפרים לפי זה שאין להתיר לנגן בכלי שיר בחול המועד משום שמחת המועד, כיון שאינה אלא שמחה יתירה, ודוקא שמחת בית השואבה שהיא שמחה של מצוה התיירו בחול המועד, אבל ניגון בכלי שיר סתם בחול המועד אסור. אך בשו"ת שבות יעקב (ח"א סי' כה) חלק על השער אפרים ופסק להתיר לנגן בכלי שיר בחול המועד, והביא ראייה מלשון המשנה (ביצה לו:) שאמרו שאין מספקין ואין מרקדין ביום טוב גזירה שמא יתקן כלי שיר. משמע שדוקא ביום טוב אסור, אבל בחול המועד כיון שאינו מעשה אומן וגם הוא לצורך שמחת המועד מותר. וראיה זו אינה אלא לדעת הסוברים שחול המועד אינו נקרא יום טוב, וכדעת המגן אברהם והט"ז הנ"ל, אך לדעת הסוברים שגם חול המועד נקרא יום טוב הרי הוא נכלל במה ששנו שאין מספקין ואין מרקדין ביום טוב.

בוא ותפתח דף חדש...

מת'בתא

מהיום גם אתה יכול לקבוע עיתים לתורה עם המת'בתא - הגמרא המבוארת, הנוחה והפשוטה ביותר ללימוד עצמי או בחברותא.

מבצע לחגים בלבד!

הצטרף לאלפי המנויים, לומדי הדף היומי, שכבר קיבלו את מסכת סוכה הכוללת תמונות צבע להמחשה, עד פתח ביתם. מחיר מנוי החל מ- 17 ש"ח לחוברת ועד 65 ש"ח לגמרא מפוארת. שי מהודר לכל רוכש!

חוברת דוגמא תשלח
לכל דורש, חינם!

מוקד מנויים: 1-800-22-55-66
מת'בתא, אתה מבין מה שאתה לומד!

